

УДК 398.8:784.4(477.46)

DOI <https://doi.org/10.15407/mue2021.20.126>

ЄФРЕМОВА ЛЮДМИЛА

докторка мистецтвознавства, провідна наукова співробітниця відділу музикознавства та етно-музикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна). ORCID ID: 0000-0001-6272-5435

YEFREMOVA LIUDMYLA

a Doctor of Art Studies, a chief research fellow at the Department of Musicology and Ethnomusicology of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). ORCID ID: 0000-0001-6272-5435

Бібліографічний опис:

Єфремова, Л. (2021) Народні пісні Центральної України: несподівана Черкащина. *Матеріали до української етнології*, 20 (23), 126–133.

Yefremova, L. (2021) Folk Songs of the Central Ukraine: Surprising Cherkashchyna. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 20 (23), 126–133.

НАРОДНІ ПІСНІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ: НЕСПОДІВАНА ЧЕРКАЩИНА

Анотація / Abstract

Черкаська область, утворена 1954 року з різних районів сусідніх областей, складає важливий осередок побутування народної пісенності Центральної України, охоплюючи частину етнографічних територій Східного Поділля та Середньої Наддніпрянщини.

Історія записування народних пісень з мелодіями на території сучасної Черкаської області на раховує понад півтора століття. Черкащина – край, де зароджувалася Україна як держава. Південно-західні райони області належать до етнографічної території Східного Поділля, решта – до Середньої Наддніпрянщини.

Черкащина є осередком формування та розвитку визначної регіональної культурної традиції, зокрема й народного співу. Черкащина – батьківщина Тараса Шевченка та Богдана Хмельницького, Івана Нечуя-Левицького та Михайла Старицького. Народні пісні краю записували Микола Лисенко, Антін Коципінський, Олександр Кошиць, Андрій Конощенко, Климент Квітка, Михайло Гайдай старший, Андрій Шмиговський, Олександр Правдюк та інші. Діалекти Звенигородщини досліджував Агатангел Кримський.

Під назвою «Пісні Шевченкового краю» у 2005–2006 роках вийшли друком збірки народних пісень О. Ошуркевича та В. Дубравіна. У 2014 році було розроблено проєкт під назвою «Поліфонія» (керівник угорець Міклош Бот), підтриманий програмою Європейського Союзу «Креативна Європа». Архів створено трьома мовами: українською, угорською та англійською. З української сторони координатором проєкту став Музей Івана Гончара.

Для народного співу притаманне широке розспівування голосних звуків у піснях. Часом співаки розспівують приголосні, позначені в нотаціях окремим звуком. Виконавство характеризується наявністю словопереривань різних типів. Однією з ознак протяжного пісенного стилю є засіб конкатенації – міжстрофного зачину, починаючи з другої строфи, коли останній рядок попередньої строфи повторюється соло на початку наступної. З музичного боку народні пісні краю поєднують риси східноподільської наспівності та наддніпрянського протяжного багатоголосся.

Ключові слова: Центральна Україна, Наддніпрянщина, Поділля, народні пісні, збирачі фольклору, багатоголосся, тексти, мелодії.

Cherkasy Oblast, formed in 1954 from various districts of neighboring oblasts, is an important center of folk songs existence of Central Ukraine, covering a part of the ethnographic territories of Eastern Podillia and Middle Over Dnipro Lands.

The history of recording folk songs with melodies on the territory of modern Cherkasy Oblast goes back more than a century and a half. Cherkashchyna is the region where Ukraine has been conceived as a state. The southwestern regions of the oblast belong to the ethnographic territory of Eastern Podillia, the rest belong to the Middle Over Dnipro Lands.

Cherkashchyna is the center of the formation and development of a prominent regional cultural tradition, including folk singing. Cherkashchyna is the fatherland of Taras Shevchenko and Bohdan Khmelnytskyi, Ivan Nechui-Levytskyi and Mykhailo Starytskyi. Folk songs of the region have been recorded by Mykola Lysenko, Antin Kotsypynskyi, Oleksandr Koshyts, Andrii Konoshchenko, Klyment Kvitka, Mykhailo Haidai senior, Andrii Shmyhovskiy, Oleksandr Pravdiuk and others. Dialects of Zvenyhorodshchyna have been studied by Ahatanhel Krymskyi.

The collections of folk songs by O. Oshurkevych and V. Dubravin have been published under the title *Songs of the Shevchenko Region* in 2005–2006. The project called *Polyphony* has been elaborated in 2014 (headed by Hungarian Miklys Both), supported by the European Union's *Creative Europe* program. The archive is created in three languages: Ukrainian, Hungarian and English. The Museum of Ivan Honchar has become the moderator of the project from the Ukrainian side.

A broad singing of vowels is typical for folk songs. Sometimes singers sing consonants marked with a separate sound in the notations. Performance is characterized by the presence of word breaks of various types. The means of concatenation – an interstanza opening, starting from the second stanza, when the last line of the previous stanza is repeated solo at the beginning of the next one – is considered as one of the signs of a long song style. From the musical point of view, the folk songs of the region combine the features of Eastern Podolian hum and Transdnieper prolonged polyphony.

Keywords: Central Ukraine, Over Dnipro Lands, Podillia, folk songs, folklore collectors, polyphony, lyrics, melodies

Історія записування народних пісень з мелодіями на території сучасної Черкаської області нараховує понад півтора століття. Упродовж цього часу фаховими етномузикологами та збирачами-аматорами нагромаджено значну кількість фольклорних матеріалів. Опубліковані зразки пісенного фольклору зосереджено в різних виданнях, зокрема й у томах серії «Українська народна творчість». Народній пісенності Черкащини присвячено низку вагомих локальних видань, зокрема у зв'язку з фольклорною шевченкіаною. Серед них: «Пісні Черкащини» Л. Ященка [9], «Пісні Шевченкового краю» О. Ошуркевича [10] та В. Дубравіна [12], «Калинові передзвони» О. Стадника [12], збірка пісенних текстів «Веснянки, колісанки та загадки, записані 1920 року Григорієм Ткаченком» [1] та ін. Чимало народнопісенних творів з території Черкащини вміщено до ґрунтовної збірки «Українське народне багатоголосся» [13]. Фонозаписи народних пісень краю можна знайти на тематичних фольклорних компакт-дисках та електронних ресурсах (зокрема проєкту М. Бота «Поліфонія») тощо. Ці матеріали з Черкащини мають значну культурну та естетичну цінність, оскільки містять як давні (кінець ХІХ ст.), так і сучасні (початок ХХІ ст.) фіксації мелодій та текстів

пісень. Нещодавно вийшла друком збірка «Народні пісні Черкащини» серії «З лекцій збирачів фольклору» [7].

Черкащина – край, де зароджувалася Україна як держава. У давні часи сусідні народи називали українців черкасами (черкаськими людьми), про що є згадка 1245 року. Тут близько шести тисяч років тому набула поширення трипільська культура, а між Дніпром та Ірдинню розташовувалася стародавня країна Арданія, про яку згадував Геродот. Черкащина – узагальнена назва краю, що відповідає території сучасної Черкаської області, розташована в центральній частині України по обидва боки середньої течії Дніпра та Південного Бугу, поділена на лівобережну та правобережну зони. У с. Мар'янівна, неподалік від Шполи, – географічний центр України. Південно-західні райони області належать до етнографічної території Східного Поділля, решта – до Середньої Наддніпрянщини.

Черкащина є осередком формування та розвитку визначної регіональної культурної традиції, зокрема й народного співу. З нею пов'язане життя і діяльність багатьох митців та громадських діячів минулого й сьогодення: композиторів, музикознавців, етнологів, музикантів, виконавців народних пісень, збирачів-фольклористів.

Черкащина – батьківщина Тараса Шевченка (с. Моринці нині Звенигородського р-ну) та Богдана Хмельницького (с. Суботів, нині Чигиринського р-ну), Петра Дорошенка (м. Чигирин), Максима Залізняка (Чигиринський р-н), Івана Гонти (с. Розсішки, тепер Христинівського р-ну). На Черкащині народилися Іван Нечуй-Левицький (с. Стеблів, нині Корсунь-Шевченківського р-ну), Семен Гулак-Артемівський (м. Городище), Михайло Старицький (с. Кліщинці, нині Золотоніського р-ну), Василь Доманицький (с. Колодисте, тепер Тальнівського р-ну), Іван Гончар (с. Лип'янка Шполянського р-ну). На Черкащині жили і творили Григорій Сковорода, Михайло Максимович, Йосип Димінський, Агатангел Кримський.

Серед відомих збирачів та дослідників музичного фольклору краю: композитори М. В. Лисенко, О. А. Кошиць (народився у с. Ромашки нині Звенигородського р-ну), Ф. М. Попадич, П. О. Козицький (народився у с. Летичівка Монастирищенського р-ну), етномузикологи І. О. Демченко, К. В. Квітка, журналістка та збирач народних пісень А. М. Кудрицька, фольклорист І. П. Березовський, етномузикологи М. П. Гайдай, З. І. Василенко (народилась у с. Ташлик Смілянського р-ну), О. А. Правдук та інші.

Історія збирання народних пісень з мелодіями на території Черкащини триває вже півтора століття від публікацій А. Коціпінського 1861 року до сучасних записів останніх років. Одним з перших на Черкащині народні пісні записував Антін Гіацинтович Коціпінський (1816–1866) – український і польський композитор та фольклорист.

Значний внесок у записування, публікування та популяризацію пісенного фольклору Черкащини зробив видатний український композитор, виконавець, педагог, збирач пісенного фольклору, громадський діяч Микола Віталійович Лисенко (1842–1912). Народившись на Полтавщині, майбутній класик української музики навчався у Харківському та Київському університетах. На студентських вакаціях М. Лисенко, як і інші київські студенти, ретельно фіксував зразки народної творчості, не полишаючи записування народних пісень протягом всього життя.

Знахідкою для М. Лисенка було знайомство з талановитим співаком Панасом

Борисенком (дідом Лебедем) з с. Дахнів-ка під Черкасами. Композитор власноруч списав цілу збірку мелодій та текстів пісень з репертуару співака, що свідчить про тривале співробітництво митців. Репертуар діда Лебеда був надзвичайно широкий і містив пісні різних жанрів.

Із М. Лисенком тісно співпрацював український хоровий диригент, фольклорист-етнограф та громадський діяч Олександр Антонович Кошиць (1875–1944). Його батько був священник, 1877 року він переїхав на нову парафію у с. Тарасівку, поруч із Шевченковою Кирилівкою. В архіві М. В. Лисенка (НАФРФ ІМФЕ) зберігаються автентичні записи народних пісень, здійснені О. Кошицем 1893 року у с. Тарасівка (нині Звенигородського р-ну).

Продовжувачем справи Миколи Лисенка став також фольклорист-музикознавець Андрій Михайлович Конощенко-Грабенко (1857–1932), який першу упорядковану ним збірку присвятив своєму вчителю – «Славному українському кобзареві Миколі Віталієвичу Лисенкові». Записуючи пісні від різних виконавців з різних регіонів України, фольклорист не обійшов увагою й Черкащину. Серед публікацій та неопублікованих записів народних пісень – зразки з нинішнього Чигиринського району.

У с. Летичівка (нині Монастирищенського р-ну) народився та провів дитячі роки український композитор, музикознавець та громадський діяч Пилип Омелянович Козицький (1893–1960). У НАФРФ ІМФЕ збереглися записи композитором мелодій народних пісень з рідного краю.

Михайло Петрович Гайдай (1878–1965), будучи співробітником Кабінету музичної етнографії ВУАН, провадив активну збирацьку роботу, зокрема й на території нинішньої Черкащини. Части-ну записів фольклориста опубліковано у збірці «Українські народні пісні в записах Михайла Гайдая» [14], решта ж залишилася в рукописах.

У 1930 році вийшла праця Агатангела Юхимовича Кримського (1871–1942), українського сходознавця, історика, мовознавця, літературознавця, етнографа та фольклориста, присвячена Шевченковій батьківщині, Звенигородщині [3]. На Черкащині, яку вчений вважав своєю ма-

лою батьківщиною, минули дитячі роки видатного вченого, сюди він неодноразово повертався у зрілі роки. Тут він описав фольклорно-етнографічний («баб'ячий») календар: колядки та щедрівки; Колодія, «чоловічого Бога любові та шлюбу у давніх слов'ян»; русалії («лоскотавчині проводи»), веснянки та хороводи.

Понад півстоліття, із 1893 до 1947 року, народні пісні записував невтомний фольклорист Андрій Дмитрович Шмиговський. Серед його записів пісні різних жанрів з різних куточків України, та найбільше з Черкащини (колишньої Київщини), з рідного села Сидорівка Корсунь-Шевченківського району, безпосередньо від виконавців (матері Ликері та батька Дмитра, односельчан, дівчат та хлопців, співо-чих гуртів). Чимало пісень відтворено із пам'яті. Записувач мав добру музичну та філологічну освіту. У списку трьохсот видатних киян 1942 року про Андрія Дмитровича зазначено: «Український вчитель, громадський діяч». Певний час він працював науковим співробітником ІМФЕ. У рукописному архіві Інституту, фонд 14-3 зберігаються об'ємні зшитки із записами фольклориста (одиниці збереження 2, 3, 34, 34а, 72).

У 20-х роках ХХ ст. в Україні була активізована робота зі збирання й дослідження української народної творчості, укладені відповідні програми. Знаменним для фольклористики Черкащини став 1937 рік, коли різні збирачі записали чи не найбільше зразків пісенного фольклору з мелодіями. Ці записи особливо цінні тим, що в цей період на території краю активно побутував фольклор, і записувачам вдалося зафіксувати на папері та фонографі репертуар багатьох виконавців, починаючи від підлітків 11–14 років до поважних 90-літніх співачок. Цей часовий зріз свідчить про багатство народної піснетворчості, що побутувала в ті часи на півдні краю.

Найбільшу кількість пісень записано у с. Лип'янка, що колись належало Кіровоградщині, а нині – Шполянському району Черкаської області. Тут працювали маловідомі науці, але плідні фольклористи-збирачі, більшість записів яких залишалися у рукописах НАФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. До них належать Е. Столова та В. Дяченко, Г. Нудьга, Ф. Луговий та інші діячі, які

зафіксували у с. Лип'янка зразки пісенного фольклору.

У повоєнні та особливо 50-і роки ХХ ст. в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР істотно поживляється експедиційна робота. Народні пісні у селах Черкащини записували О. В. Васильченко, П. Барановський, І. П. Березовський, З. І. Василенко, М. Полотай. Частину експедиційних записів розшифрував та опублікував Леопольд Іванович Яценко (1928–2016) у збірках «Українське народне багатоголосся» [13] та «Пісні Черкащини» [9].

У 1962 році на Черкащині народні пісні записував Олександр Андрійович Правдюк (1926–1994). Протягом всього життя він збирав та публікував [8] фольклорні твори, пов'язані з ім'ям Т. Г. Шевченка, зокрема й у с. Шевченкове Звенигородського району. 1970 року відбулася експедиція співробітників ІМФЕ у с. Тіньки, с. Стецівка та с. Рацеве Чигиринського району. У 1973 році експедиційний виїзд до с. Прохорівка Канівського району здійснили Г. А. Іванько, С. В. Істомін та Г. А. Несен. Від гурту жінок тут було записано чимало зразків наддніпрянського протяжного стилю.

У 1965–1989 роках на своїй батьківщині у м. Монастирище та с. Нове Місто Монастирищенського району народні пісні записував Микола Філімонович Зьомка, 1937 р. н., він закінчив музичні відділення Канівського училища та Московського народного університету, працював завідувачем клубу м. Монастирище, керував фольклорно-етнографічним інструментальним ансамблем, організував вокальний фольклорний ансамбль, записував народні пісні від Зьомки Софії Захарівни (ймовірно, матері) та інших виконавців, помістивши записи в охайно оформлений альбом.

1983 року на батьківщину Івана Семеновича Нечуя-Левицького (1838–1918, с. Стеблів Богуславського повіту Київської губернії, нині Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл.), українського письменника, етнографа, фольклориста та педагога, здійснила експедиційний виїзд співробітниця ІМФЕ О. Ю. Чебанюк, де їй вдалося від співачок записати значну кількість весільних пісень та інші твори. Деякі з цих записів було опубліковано в збірці «Народні пісні в записах І. С. Нечуя-Левицького» [4].

У 1992 році авторка цих рядків здійснила експедиційний виїзд селами Середньої Наддніпрянини. Записи, опубліковані у збірці «Народні пісні: Записи Людмили Єфремової» [5], провадились, зокрема, і на території Черкаської області: у с. Старосілля Городищенського району. Наслідком цієї експедиції стала також публікація статті «Стиль народних пісень Подніпров'я (За матеріалами сучасних експедиційних досліджень)» [2].

Під однією назвою «Пісні Шевченкового краю» у 2005–2006 роках вийшли друком збірки народних пісень О. Ошуркевича та В. Дубравіна. Основу збірки О. Ф. Ошуркевича [10] складають записи, здійснені упорядником протягом 1985–1989 років на батьківщині Т. Г. Шевченка, у селах Моринці та Шевченкове (колишній Кирилівці) Звенигородського району Черкаської області. Збірка містить статтю від упорядника та передмову «Пісні батьківщини Тараса Шевченка». Нотацію мелодій здійснив О. Ф. Охманюк.

Публікуючи записи, упорядник намагався максимально зберегти мовні особливості в текстах пісень. У ґрунтовній передмові О. Ошуркевич коротко охарактеризував історію краю, хронологію записування та публікації місцевого пісенного фольклору. Під час експедицій було записано чимало родинно-побутових, весільних та жартівливих пісень, а також баладних творів. Натомість майже не збереглося більшість різновидів календарно-обрядових пісень, хоч раніше вони тут побутували.

Видання В. В. Дубравіна, підготовлене до друку ще 1990 року, містить записи з Христинівського району Черкаської області [11], традиційно згруповані за жанровою ознакою: календарно-обрядові пісні (колядки, щедрівки, меланки, дитячі колядки та щедрівки, весняні хоровади та ігрові пісні, купальські), весільні пісні, колискові, суспільно-побутові, родинно-побутові пісні (про жіночу долю, пісні кохання, пісні-балади), сучасні пісні. Матеріали, опубліковані у збірці, були зібрані під час експедицій 1981 та 1982 років у Христинівці та селах району (173 зразки).

У передмові упорядник зазначив зацікавленість науковців та фольклористів у фіксації фольклору Шевченкового краю, подав невелику історичну довідку про

Христинівку, згадуючи постаті Богдана Хмельницького та Івана Гонти, зауважив особливості географічного розташування. Незмінною помічницею у записі й транскрибуванні пісень була редакторка збірки, нині вдова фольклориста Валентина Григорівна Дубравіна.

У 2016 році була здійснена експедиція у с. Руська Поляна Черкаського району, під час якої записано пісні від Кошман Ніни Панасівни та жіночого фольклорного ансамблю «Поляни» (керівник Олександр Іванович Стадник, композитор та фольклорист).

У 2014 році було розроблено один з перших українських проєктів, підтриманих програмою Європейського Союзу «Креативна Європа» під назвою «Поліфонія». Це проєкт міжнародної співпраці Угорщини, України та Франції, покликаний до фіксації живої пісенної традиції, укладання фольклорного архіву та інтеграції української культурної спадщини до сучасного світового контексту. Архів створено трьома мовами: українською, угорською і англійською. На теперішній час зібрано понад півтори тисячі пісень з різних областей та сіл України у якісному відео та багатоканальному записі з розшифрованими текстами пісень. Накопичену інформацію картографовано та розміщено в Інтернеті для широкого користувача. Очолив проєкт угорець Міклош Бот, з української сторони координатором проєкту стала Мирослава Вертюк та національний центр народної культури «Музей Івана Гончара».

Найбільше записів народних пісень зроблено у с. Сидорівка та с. Лип'янка. Якщо с. Сидорівка розташоване на півночі Черкащини, на межі з нинішньою Київською областю, і за особливостями народного співу ближче до Київщини, то Лип'янка – велике село, розташоване на крайньому півдні Черкащини, на межі з Кіровоградщиною, на річці Гнилий Товмач. За спогадами старожилів, село засноване у 1630–1670 роках, і назва виникла через зарості величезних лип. У 1924 році в селі організували товариство «Просвіта», у зв'язку з існуванням якого, ймовірно, й провадили інтенсивну збирацьку роботу усної народної творчості. У Лип'янці народився український скульптор, маляр та етнограф Іван Макарович Гончар (1911–1993).

Діалектні особливості мови жителів Звенигородщини певним чином проаналізував А. Ю. Кримський наприкінці вище згаданої праці [3], де зазначив, що він та інші дописувачі, особливо селяни, намагалися уникнути впливів літературного правопису. Учений зауважував, що слова, які пишуть «береться», «візьметься», вимовляють «берецьця», «візьмецьця» (або «візьмеця»), а наголошені звуки «е» та «и» чуються на однаковий лад, ніби щось середнє між «е» та «и» – важко розібрати, чи «минає», чи «менає». Але у виданні вони подані за літературними нормами, хіба що записувач виразно почув «леце» (а не «лице»), «систричка» (а не «сестричка»).

Часто трапляється тверде звучання складів з літерою «р»: *запрагай* замість *запрягай*, *ратуй* замість *рятуй*, *раба* замість *ряба*. У вимові зустрічаємо середньонаддніпрянське пом'якшення «л», що звучить як «ль». Деякі слова вжито в діалектно зміненому або зіпсованому вигляді: *хвартух* (замість *фартух*), *карноушки*, *червата*, *фіртка*, *вздогинки*, *лементіла*, *жандарі*, *ікономи*, *хранцузи*.

Для східно-подільського та наддніпрянського співу притаманне широке розспівування голосних звуків вербального тексту, коли на один звук припадає два або більше звуків мелодії. Часто голосні звуки супроводжуються характерними для того чи іншого складу приголосними: *па-(г)а-ре-нь(і)*, *Ма-(га)-ру-се-ю*, *ті-(гі)-ка-ти*. Часом співаки розспівують приголосні, позначені у нотаціях окремим звуком: *ле-ті-в(у)* *о-ре-л(у)*, *ста-в(у)*, *лю-би-в(у)*, *ве-р(у)-ба*, *зро-с(у)-ла*.

Наддніпрянський та східноподільський протяжний спів характеризується наявністю в ньому словопереривань різних типів. Переважно у баладах та необрядовій ліриці наявне серединне словопереривання із паузуванням у співі та повтором сло-

весного сегмента: *дівчи... дівчино молода, за се... за серце вхопився, до... добра не зазнала, не пі... не піду за тебе, личко... личко, чорні брови*. Цей прийом надає звучанню пісні поліфонічності, як і досить рідкісні випадки відмінності тексту у різних голосах.

Для народних пісень Черкащини, як і скрізь в Україні, притаманне широке вживання додаткових стартових часток на початку строфи, рядка, в кінці або в середині: «ой», «ей» та ін. Найбільше розповсюдженим є повтор другої половини кожної строфи, характерний переважно для необрядової пісенності. Засобом зчеплення строф, плавної епічності слугує послідовне або фрагментарне повторення другої половини строфи на початку наступної: *abcd, cdef, efgh...*, особливо типове для ліро-епічних фольклорних зразків.

Однією з ознак протяжного пісенного стилю є засіб конкатенації – міжстрофного зачину, переважно починаючи з другої строфи, коли останній рядок попередньої строфи повторюється соло на початку наступної точно або зі змінами у вербальному тексті та імпровізаційному зачині в мелодії.

Варто відзначити, що мова народних пісень Черкащини, як центрально-українського регіону, набагато більше наближена до літературної, порівняно іншими регіонами, особливо периферійними. І це не випадково, оскільки це край Тараса Шевченка з його мовно-зразковими творами. З музичного боку народні пісні краю поєднують риси східноподільської наспівності та наддніпрянського протяжного багатоголосся. Народні пісні Черкащини – безцінне надбання духовного життя українського народу. Вони несуть пам'ять про героїчне минуле та трагічні сторінки історії населення краю, віддзеркалюють красу і багатство ментальності носіїв фольклору.

Джерела та література

1. Веснянки, колісанки та загадки, записані 1920 р. в с. Кирилівка Григорієм Ткаченком / підгот. до друку С. К. Росовецького, Ю. Б. Дядищевої-Росовецької, К. Ткаченко. Київ : Київський університет, 2007. 135 с.
2. Єфремова Л. О. Стиль народних пісень Подніпров'я (За матеріалами сучасних експедиційних досліджень). *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 5–6. С. 27–32.
3. Кримський А. Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного / відтвор. з авт. макету 1930 р.: Аг. Кримський. Звенигородщина. Шевченкова батьків-

щина. З погляду етнографічного та діалектичного. З географічною мапою та малюнками. Київ, 1930. Черкаси : Вертикаль, 2009. XVI, 434 с., [7] арк. фотоіл. : іл.

4. Народні пісні в записах Івана Нечуя-Левицького / упоряд., вступ. стаття і прим. О. І. Дея. Київ : Музична Україна, 1985. 103 с. : нот.

5. Народні пісні: Записи Людмили Єфремової. Київ : Наукова думка, 2006. 575 с. : нот.

6. Народні пісні Київщини (з колекцій збирачів фольклору) / упорядкув. та вступ. статті Л. О. Єфремової ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Логос, 2017. 696 с. : нот, карти.

7. Народні пісні Чернігівщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. та вступ. статті Л. О. Єфремової ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Логос, 2015. 758 с. : нот, карти.

8. Пісні Великого Кобзаря / упоряд., коментарі та прим. О. Правдюка. Київ : Наукова думка, 1964. 396 с.

9. Пісні Черкащини. Добірка Леопольда Ященка. Київ : Фонд Івана Гончара, 2004. 56 с.

10. Пісні Шевченкового краю / записи, впорядкування і прим. О. Ошуркевича. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. 484 с.

11. Пісні Шевченкового краю (Христинівка Черкаської області) / упоряд. В. В. Дубравін. Ніжин : Вид во НДУ ім. М. Гоголя, 2005. 208 с.

12. Стадник О. І. Калинові передзвони-2 / записи і обробки народних пісень Черкащини та авторські твори. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 278 с.

13. Українське народне багатоголосся. Збірник пісень / упоряд. Василенко З., Гордійчук М., Гуменюк А., Правдюк О., Ященко Л. ; заг. ред. М. Гордійчука. Київ : Мистецтво, 1963. 537 с. : нот

14. Українські народні пісні в записах Михайла Гайдаї / голов. ред. Г. А. Скрипник ; наук. ред. і упоряд. М. М. Гайдай ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2010. 304 с.

References

1. ROSOVETSKYI, Stanislav, Yuliya DIADYSHCHEVA-ROSOVETSKA, K. TKACHENKO (prepared by). *Spring Dance Songs, Lullaby Songs, and Riddles, Recorded in the Village of Kyrylivka in 1920 by Hryhoriy Tkachenko*. Kyiv: Publishing and Typographical Centre "Kyiv University", 2007, 135 pp. [in Ukrainian].

2. YEFREMOVA, Liudmyla. Style of Folk Songs in the Over Dnipro Lands (Based on Materials of Modern Expeditionary Studies). In: Hanna SKRYPNYK, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*, 2003, no. 5–6, pp. 27–32 [in Ukrainian].

3. KRYMSKYI, Ahatanhel. *Zvenyhorodshchyna. A Shevchenko's Homeland from Ethnographic and Dialectological Viewpoints (A Reprint from the 1930 Authorial Model: Ahatanhel KRYMSKYI. Zvenyhorodshchyna. A Shevchenko's Homeland from Ethnographic and Dialectological Viewpoints. With a Geographical Map and Illustrations. Kyiv, 1930)*. Cherkasy: Vertical, PE Kandych S. H. Publishers, 2009, XVI+434 pp., 7 photo-illustrated sheets, ill. [in Ukrainian].

4. DEY, Oleksiy (compiler, preface's author, annotator). *Folk Songs, Recorded by Ivan Nechuy-Levytskyi*. Kyiv: Musical Ukraine, 1985, 103 pp., musical notation [in Ukrainian].

5. YEFREMOVA, Liudmyla (compiler). *Ukrainian Folk Songs, Recorded by Liudmyla Yefremova*. Kyiv: Scientific Thought, 2006, 575 pp., musical notation [in Ukrainian].

6. YEFREMOVA, Liudmyla (compiled and prefaced by). Folk Songs of Kyivshchyna (From Collections of Folklore Gatherers). NAS of Ukraine, M. Rylskiy IASFE. Kyiv: Logos, 2017, 696 pp., music notation, maps [in Ukrainian].

7. YEFREMOVA, Liudmyla (compiled and prefaced by). Folk Songs of Chernihivshchyna (From Collections of Folklore Gatherers). NAS of Ukraine, M. Rylskiy IASFE. Kyiv: Logos, 2015, 758 pp., music notation, maps [in Ukrainian].

8. PRAVDIUK, Oleksandr (compiler, commentator, annotator). *Songs of the Great Kobzar*. Kyiv: Scientific Thought, 1964, 396 pp. [in Ukrainian].

9. YASHCHENKO, Leopold, Lidiya OREL (compilers). *Songs of Cherkashchyna, Selected by Leopold Yashchenko*. Kyiv: Ivan Honchar Fund, 2004, 56 pp. [in Ukrainian].

10. OSHURKEVYCH, Oleksa (collected, arranged and annotated by). *Songs from the Land of Shevchenko*. Lutsk: Volyn Regional Printing House, 2006, 484 pp. [in Ukrainian].

11. DUBRAVIN, Valentyn (compiler). *Songs from the Land of Shevchenko (Khrystynivka Village, Cherkasy Region)*. Nizhyn: M. Hohol Nizhyn State University, 2005, 208 pp. [in Ukrainian].
12. STADNYK, Oleksandr. *Viburnum Chimes-2 (Recordings and Arrangements of Cherkashchyna Folk Songs and Auctorial Works)*. Cherkasy: Chabanenko Yu. A. Publishers, 2013, 278 pp. [in Ukrainian].
13. HORDIYCHUK, Mykhaylo (ed.). *Ukrainian Folk Tradition of Multiple-Voice Singing: Collected Songs*. Compiled by Zinayida VASYLENKO, Mykhaylo HORDIYCHUK, Andriy HUMENIUK, Oleksandr PRAVDIUK, Leopold YASHCHENKO. Kyiv : Art, 1963, 537 pp., music notation [in Ukrainian].
14. SKRYPNYK, Hanna (ed.-in-chief), Mykhaylo HAYDAY (scientific editor and compiler). *Ukrainian Folk Songs, Recorded by Mykhaylo Hayday*. NAS of Ukraine, M. Rylskiy IASFE. Kyiv, 2010, 304 pp. [in Ukrainian].

Надійшла / Received 01.02.2021

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 03.11.2021